

ULLA FIX, *STIL – DENKSTIL – TEXT – DISKURS. DIE PHÄNOMENE UND IHRE ZUSAMMENHÄNGE*, Berlin: Frank & Timme GmbH, 2021, 576 s.

Ulla Fix, *Style – thought style – text – discourse. The phenomena and their interrelations/connections*

CITATION: Czachur W., 2022, [rev.] Ulla Fix, *Stil – Denkstil – Text – Diskurs. Die Phänomene und Ihre Zusammenhänge*, Berlin: Frank & Timme GMBH, 2021, 576 s., „*Stylistyka*” XXXI: 277–285, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka31.2022.16>

Profesor Ulla Fix, germanistka, językoznawczyni związana z uniwersytetem w Lipsku, w istotny sposób współkształtowała i nadal współkształtuje germanistyczną stylistykę, lingwistykę tekstu, genologię lingwistyczną i lingwistykę dyskursu. W Niemczech jest wysoko cenioną badaczką. Świadczą o tym m.in. liczne odniesienia do jej prac, cechujących się jednocześnie filologiczną lekkością i głębią refleksji, poszukiwaniem językowych mechanizmów dobrego stylu i kulturowych warunków jego oddziaływania. Profesor Fix jest ceniona jeszcze za jedną rzecz: otwarcie przyznaje się do tego, że wychowywała się w NRD, że w tym kraju rozpoczynała karierę naukową i z przerwami mogła pracować na uniwersytecie w Lipsku do emerytury. Sama siebie określiła jako badaczkę usytuowaną pomiędzy Wschodem a Zachodem (Fix 2020). Czyni ją to bliską badaniom polonistycznym, szczególnie w sposobie rozumienia

stylu (Gajda 1982) i tekstu (Dobrzyńska 1993; Gajda 1993), na co będę chciał w niniejszej recenzji zwrócić uwagę. Jako młoda naukowczyni Fix szukała dla siebie przestrzeni w miarę wolnej od ideologii. Zafascynował ją strukturalizm, sądziła bowiem, że badając struktury i relacje, będzie analizować fakty językowe wolne od politycznych uwikłań. Kiedy jednak w NRD czołowi językoznawcy pod naciskiem partii okrzyknęli strukturalizm ideologią Zachodu (Motsch 1974), Ulla Fix ze swoją gotową już pracą doktorską znalazła się w trudnej sytuacji. Pracę obroniła, ale kariery naukowej nie mogła kontynuować. Od tego czasu zajmuje się stylem, jego oceną, analizą jego adekwatności w różnych formach wypowiedzi, czego wyrazem są prace opublikowane w recenzowanym tomie. Książka zawiera artykuły teoretyczne na temat kategorii stylu, stylu myślowego, tekstu oraz dyskursu i przede wszystkim ich wzajemnych relacji, a także analizy tekstów użytkowych i literackich, które prof. Fix opublikowała w latach 2012–2020. Myślą przewodnią Autorki było pokazanie, jak bardzo te kategorie są od siebie zależne i że nie można w pełni zrozumieć np. kategorii dyskursu bez zrozumienia, czym jest tekst i styl, i jednocześnie, że nie można w pełni zrozumieć, czym jest styl i tekst, bez zrozumienia funkcjonowania reguł dyskursu.

Książka podzielona jest na trzy rozdziały poświęcone kolejno stylowi i stylistyce, stylowi myślowemu i historii językoznawstwa oraz lingwistyce tekstu i dyskursu. W pierwszym rozdziale dwie pierwsze prace poświęcone są stylowi jako kategorii lingwistycznej. Ulla Fix postrzega styl z perspektywy komunikacyjno-pragmatycznej i widzi w nim formę działania językowego (w jaki sposób ktoś działa), na podstawie której zrekonstruować możemy intencję nadawcy oraz treść jego przekazu. Istniejące w danej społeczności konwencje podsuwają użytkownikowi języka sprawdzone społecznie wzorce działania, a styl staje się nośnikiem znaczenia. W tej perspektywie Ulla Fix interesuje się normami stylu oraz krytyką stylu (*Stilnormen und Stilkritik*), powiedzielibyśmy: oceną stylu. Przygląda się poradnikom pisania dobrych tekstów, które na przestrzeni wieków powstawały pod piórem ekspertów retoryki czy stylistyków, skupia się na wypracowanych w nich regułach, normach oraz wzorcach, rozumianych jako swoiste napięcie między tym, co obowiązujące, a tym, co możliwe, i przede wszystkim na tym, w jakich warunkach określony tekst uważa się za stosowny. Kategoria odpowiedniości/stosowności nie jest tożsama z kategorią poprawności. Badaczka słusznie stwierdza, że wiedza, która współdecyduje o kształcie stosownych stylistycznie tekstów

realizowanych w ramach określonych gatunków mowy, może posłużyć jako punkt orientacyjny dla ich oceny.

Dwa kolejne artykuły – *Kulturwissenschaftliche Orientierung in der Stilistik* [Kulturoznawcze spojrzenie na stylistykę] oraz *Kulturbezogene Textlinguistik und kulturanalytische Textstilistik* [Kulturowa lingwistyka tekstu i stylistyka tekstu] – uznać można w dużej mierze za manifesty programowe nowego sposobu patrzenia na lingwistikę tekstu jako kulturową lingwistikę tekstu. Germanistyczna lingwistyka mocno wzbraniała się przed uwzględnianiem kategorii kultury w badaniach użyć języka (Czachur 2020a, 2020b). Prace prof. Fix odegrały istotną rolę w procesie przełamania tego stylu myślowego, ponieważ pokazywały, jak silnie powiązane są ze sobą kultura i język. Stylu nie można postrzegać poza kontekstem kulturowym, w którym on istnieje. Sposób, w jaki podmiot się wyraża i prezentuje, a więc wszystkie wytwory stylów myślowych i stylów językowych, uwarunkowany jest socjokulturowo. Kulturę postrzega Fix jako zbiorowo uznawane systemy wiedzy, znaczeń i sensów, które umożliwiają realizację działań społecznych, wytwarzają ponadindywidualne obrazy rzeczywistości i oferują wzorce postrzegania świata. Kultura to zatem proces społecznego konstruowania tego, co postrzegamy jako rzeczywistość. Styl, gatunki mowy, wzorce działania są tym fundamentem kultury, dzięki któremu uzewnętrznia się wszystko to, co estetyczne i społeczne. Analizując znaczenie takich pojęć, jak *Zeitstil* [styl czasu], *Epochenstil* [styl epoki], *Individualstil* [styl indywidualny], *Werkstil* [styl dzieła] czy *Gruppenstil* [styl grup], *Argumentationsstil* [styl argumentacji], badaczka wskazuje na styl jako językową manifestację ustalonych kulturowo wzorców działania. Powołując się na przedstawicieli szkoły tartusko-moskiewskiej, co jest rzadkością w pracach germanistycznych, opowiada się za tezą, że ze znakami nieodłącznie powiązane są znaczenia kulturowe i sens społeczny, a wyrażenia językowe nabierają swojej kulturowej istotności dopiero w tekstach. Ta teza, oczywista dla polonistów, w pracach lingwistów-germanistów na początku XXI wieku stanowiła jeszcze nowość. W celu zobrazowania, jak – badając teksty metodami tekstologii i stylistyki – można pokazać sposób manifestowania się w nich kultury, Fix poddała analizie przemówienie Wilhelma II z 1914 roku oraz list z frontu z tego samego czasu. Wychodząc od analizy kontekstu, osób uczestniczących w procesie komunikacji, przez badanie gatunku mowy, mechanizmów auto-referencyjnych, dochodząc aż do ideologicznie istotnych słów i rekonstrukcji kluczowych działań językowych, Autorka pokazuje, że choć nadawcami tek-

stów były inne osoby, realizowane gatunki dawały inne możliwości działań, to użyte środki językowe oraz stosowane strategie były zbieżne, ponieważ zostały kulturowo ustalone. W tym kontekście przywołam tylko pracę Stanisława Gajdy *Gatunkowe wzorce wypowiedzi* (1993), w której autor wskazuje z jednej strony na wzorce wypowiedzi jako podstawy realizacji określonych tekstów, a z drugiej – na ich wymiar kulturowy; chciałbym przez to pokazać, jak bliskie jest myślenie obu badaczy w tych kwestiach, przy czym praca prof. Gajdy powstała 20 lat wcześniej.

Inny sposób ujmowania stylistyki Ulla Fix pokazała w artykule *Stilistik als Forschungs- und Lehrgegenstand an den Hochschulen der DDR* [Stylistyka jako przedmiot badań i nauczania w szkołach wyższych w NRD]. Stylistyka, najpierw traktowana jako teoria stylu, a od końca lat 60. XX wieku jako stylistyka funkcjonalna, przede wszystkim dzięki pracom Elise Riesel, przekształciła się w latach 80. w stylistykę komunikacyjno-pragmatyczną i była nauczana w każdym ośrodku akademickim.

W kolejnym rozdziale, poświęconym stylom myślowym i historii językoznawstwa, prof. Fix ze znakomitym skutkiem łączy swoje wcześniejsze refleksje na temat stylu z rozważaniami polskiego mikrobiologa i filozofa nauki Ludwika Flecka¹. Koncepcję stylu myślowego, rozumianego za Fleckiem jako „ukierunkowan[e] postrzegani[e] wraz z odpowiednią obróbką myślową i rzeczą tego, co postrzegane” (Fleck 1986: 131), Ulla Fix adaptuje jako kategorię, za pomocą której chce zrozumieć dynamikę procesów w akademii i świecie nauki. Jeśli styl myślowy charakteryzują „wspólne cechy problemów, którymi kolektyw jest zainteresowany; sądów, które uważa za oczywiste; metod, których używa jako środków poznawczych” (Fleck 1986: 131), to jakie mechanizmy stoją za takimi a nie innymi tendencjami rozwoju językoznawstwa germańskiego w Niemczech? Autorka pyta, dlaczego takie pojęcia, jak styl, gestalt, interpretacja, pozostają nadal pojęciami o nieostrych konturach. W pracy *„Gestalt“ – Eine Denkstil-Figur der Sprachwissenschaft des 20. Jahrhunderts* [Gestalt – figura myślowa w językoznawstwie XX wieku] pokazuje, jak troje naukowców – Hennig Brinkmann, Helmut Feilke i Barbara Sandig – oraz ich grupy badawcze każdorazowo próbowały posłużyć się pojęciem gestaltu do swoich koncepcji językoznawczych. Mimo licznych rozbieżności w sposobie adaptowania tego pojęcia elementem łączącym jest – zdaniem

---

¹ Podobny tok myślenia przyjęła Maria Wojtak w monografii *Wprowadzenie do genologii* (2019).

prof. Fix – dostrzeżenie, że umożliwia ono docenienie tego, co na powierzchni języka, ponieważ manifestuje się w nim konieczność procesu zauważania/dostrzegania. Myśl tę badaczka rozwija w kolejnej pracy: *Denkstil und Sprachgestalt* [Styl myślowy i gestalt językowy], a także w *Denkstil und Sprachstil* [Styl myślowy i styl języka/językowy]. Pod wpływem prac Flecka dedefiniowuje pojęcie stylu jako ‘widzenie sensu’, a tekst jako ‘splot sensu’, rozumiany jako realizacja określonego gatunku mowy. To pojęcie, jak już wspomniałem, jest również kluczowe dla Ulli Fix. Gatunki to dla niej funkcjonujące w niekwestionowany sposób oczywistości, które przyjmują określoną formę i społeczną funkcję. W kolejnym artykule – *Der Wandel von Denk- und Sprachstilen in der Sprachwissenschaft* [Zmiany stylu myślowego i językowego w językoznawstwie], odwołując się do koncepcji stylu myślowego i kolektywu myślowego, Autorka próbuje zrekonstruować czynniki warunkujące określony sposób modelowania kategorii tekstu w ostatnich 60 latach, oczywiście w językoznawstwie germanistycznym. Trudno polemizować z takimi ustaleniami, że chronologia definiowania tekstu była następująca: tekst jako jednostka strukturalna, jako jednostka komunikacyjna oraz tekst jako znak, dyskurs i kultura. Przedstawiając te zmiany, prof. Fix pokazuje, jak zmieniało się językoznawstwo, jego zainteresowania poznawcze, a także stosowane metody analizy.

Trzeci rozdział monografii poświęcony jest zagadnieniom z zakresu lingwistyki tekstu i dyskursu. Rozpoczyna go bardzo ważna praca *Text(sorten) linguistik als Querschnittsdisziplin – Thesen* [Lingwistyka tekstu / genologia lingwistyczna jako dyscyplina interdyscyplinarna – tezy], w której Autorka wyklada swoje credo dotyczące integracji badań literaturoznawczych i językoznawczych, podobnie jak czynili to Stanisław Gajda (2005) czy Jerzy Bartmiński (2006a, 2006b). Opowiada się jednocześnie po stronie wielopozomowych modeli analizy, które umożliwiają całościowe ujęcie kompleksowego zjawiska, jakim są teksty i gatunki tekstów. Myśli te rozwija w kolejnym artykule, który można uznać za przeglądowy i programowy: *Aktuelle Tendenzen des Textsortenwandels – Thesenpapier* [Aktualne tendencje zmiany gatunków tekstu – tezy]; pyta w nim, co obecnie zmienia się w gatunkach mowy i w naszej perspektywie ich ujmowania, a także co zmienia się w samej lingwistyce tekstu / genologii lingwistycznej. Ulla Fix słusznie zakłada, że gatunki tekstów – podobnie jak inne rutyny naszych działań – uznać należy za pochodne kulturowych ustaleń z dwóch względów. Po pierwsze,

sam fakt istnienia gatunku tekstów, czyli tego, że wspólnoty kulturowe i komunikacyjne dysponują określonymi formami działań komunikacyjnych w celu rozwiązywania problemów indywidualnych i zbiorowych, jest wystarczającym dowodem ich kulturowości. Po drugie, ważny jest również fakt, że różne kultury wypracowały różne gatunki tekstów, są one zatem specyficzne dla danej kultury. Należy je traktować jako pochodną wspólnotowych ustaleń w ramach określonej grupy kulturowej. To, jakimi gatunkami tekstów dysponuje dana społeczność, a jakimi nie, oraz jakie są ich funkcje w tej wspólnocie, jest wyrazem jej specyficznej kultury. Tym samym, o czym była już mowa, badaczka opowiada się jednoznacznie za poszerzeniem perspektywy badawczej gatunków. Dopomina się o silniejsze uwzględnienie w analizie gatunków tych aspektów, o które dopominała się ponad 40 lat temu Stefania Skwarczyńska, czyli „A. nadawca, B. odbiorca, C. stosunek łączący nadawcę z odbiorcą, D. sytuacja nadawcza, sytuacja odbiorcza, sytuacja nadawczo-odbiorcza, E. kierowana względem na cel porozumienia z odbiorcą funkcja komunikatu i jej dwa aspekty: praktyczny i czysto humanistyczny, F. przedmiot komunikatu, G. ujęcie przedmiotu komunikatu, H. tworzywo komunikatu, I. przedstawienie i wyraz, J. kod” (Skwarczyńska 1965: 89). Fix kieruje jednak uwagę szczególnie na fakt, że w badaniach gatunków należy uwzględniać te czynniki, które sprawiają, że znaki językowe przez swoją formę oraz tworzywo stają się zauważalne dla człowieka i na skutek tego też coś przedstawiają i wyrażają. Autorce chodzi nie tylko o zjawisko medialnego zapośredniczenia gatunków, ale także o ich kodowy (multimodalny), materiałowy (natura tworzywa warunkuje sposób przedstawienia i wyrazu) i lokalny (miejsce występowania gatunku) wymiar. Wskazuje ona jednocześnie, podobnie jak Bożena Witosz (2012a, 2012b), Maria Wojtak (2019) czy Zofia Bilut-Homplewicz (2021), że współczesna lingwistyka tekstu i genologia lingwistyczna jako przestrzenie poznawcze z jednej strony umożliwiły rozwój takim subdyscyplinom, jak mediolingwistyka, lingwistyka obrazu, lingwistyka multimodalna, lingwistyka dyskursu, a z drugiej strony stały się ich ofiarami, ponieważ osłabiły pole rażenia tekstologii i genologii. Autorka nie boi się jednak przesuwania granic poszczególnych subdyscyplin lingwistycznych. Jako badaczka, która w istotny sposób przyczyniła się do rozwoju stylistyki, lingwistyki tekstów i genologii lingwistycznej, w badaniach nad tekstami przyjmuje perspektywę lingwistyki dyskursu czy lingwistyki mediów. W rozdziale *Die EIN-Text-Diskursanalyse* [Jednotekstowa analiza dyskursu] pyta, na ile i w jakich warunkach jeden

tekst, jeden egzemplarz może być wystarczający do badań dyskursologicznych, a także w jakim stopniu styl jest zjawiskiem dyskursywnym i na ile lingwistyka dyskursu wypracowała metody jego analiz. Pytania te stały się istotne również w pracach Bożeny Witosz (2009), a także Marii Wojtak (2011, 2019), w których badaczki dopominały się o zintegrowane podejście do kategorii tekstu, stylu i dyskursu. Pragnę zwrócić uwagę na jeszcze jeden fakt, który także pokazuje bliskość sposobu myślenia prof. Fix i badań polonistycznych, a mianowicie na fascynację tekstami literackimi i uczynienie ich przedmiotem badań tekstologicznych. W tym obszarze pozostawała ona w ostatnich latach w badaniach germanistycznych osamotniona. W pracy *Diskurslinguistik und literarische Texte* [Lingwistyka dyskursu a teksty literackie] pyta, czy teksty literackie z całą swą specyfiką mogą być przedmiotem badań lingwistyki dyskursu. Opowiada się za tym, że ze względu na ich formalne ukształtowanie mogą być istotne dla badań dyskursologicznych, co udowadnia, przeprowadzając dyskursologiczną analizę trzech wierszy (Iny Seidel, Hugona Balla i Georga Trakla) odnoszących się do I wojny światowej.

Ulla Fix oprócz recenzowanej pracy w ostatnich latach opublikowała następujące tomy ze swoimi artykułami: *Stil – ein sprachliches und soziales Phänomen* [Styl – zjawisko językowe i społeczne] (2007), *Texte und Textsorten – sprachliche, kommunikative und kulturelle Phänomene* [Teksty i gatunki – zjawiska językowe, komunikacyjne i kulturowe] (2008), a także *Macht und Widerständigkeit durch Sprache* [Władza i opór za pomocą języka] (2022). Decydując się na wybór wyżej omówionych prac, chciała pokazać, o czym była już mowa, jak bardzo kategorie tekstu, gatunku, stylu, w tym stylu myślowego, a także dyskursu są od siebie zależne i że nie można ich w pełni zrozumieć bez któregoś z wymienionych elementów. Ten cel Ulla Fix osiągnęła. Nawet jeśli w niektórych pracach pewne przemyślenia się powtarzają, to docenić należy z jednej strony kunszt argumentacyjny, a z drugiej – ogromną otwartość na inspiracje płynące z socjologii, teorii nauki czy literaturoznawstwa oraz odwagę, by implementować te inspiracje do myślenia o stylu, tekście i dyskursie. Podziwiać można ogromną wiedzę lingwistyczną oraz umiejętność prowadzenia filologicznej analizy, którą znamy z prac polonistów. To, czego nie udało się jednak stworzyć prof. Fix, mimo jej ogromnego zaplecza teoretycznego i metodologicznego, a do czego współczesna lingwistyka germanistyczna przywiązuje dużą wagę, to sprawdzalny model analizy. Filologiczna lekkość nie dawała się wcisnąć w sztywne ramy

powtarzalnych procedur badawczych. Ulla Fix pozostała nieufna wobec systemu i pełna wiary, że na każdy tekst patrzeć trzeba w zindywidualizowany sposób.

WALDEMAR CZACHUR*

Literatura

- Bartmiński J., 2006a, Miejsce tekstu i tekstologii w programach polonistycznych w szkole i na uniwersytecie. – *Kompetencje nauczyciela polonisty we współczesnej szkole*, red. E. Bańkowska, A. Mikołajczuk, Warszawa: Wydawnictwo Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, s. 169–184.
- Bartmiński J., 2006b, Pytania o przedmiot językoznawstwa: pojęcia językowego obrazu świata i tekstu. W perspektywie polonistyki integralnej. – *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja*, t. 1, red. M. Czermińska, Kraków: Universitas, s. 39–49.
- Bilut-Homplewicz Z., 2021, *Prinzip Perspektivierung. Germanistische und polonistische Textlinguistik – Entwicklungen, Probleme, Desiderata. Teil II: Polonistische Textlinguistik*, Berlin: Peter Lang.
- Czachur W., 2016, O przydatności koncepcji „stylu myślowego” i „kolektywu myślowego” Ludwika Flecka w lingwistyce dyskursu. – *Dyskurs i jego odmiany*, red. B. Witosz, K. Sujkowska-Sobisz, E. Ficek, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 313–321.
- Czachur W., 2020a, Język a kultura w lingwistycznych badaniach germanistycznych, „*Socjolingwistyka*”, 34, s. 7–22.
- Czachur W., 2020b, *Lingwistyka dyskursu jako zintegrowany program badawczy*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT.
- Dobrzyńska T., 1993, Pojęcie tekstu – całościowy komunikat. – *Tekst. Próba syntezy*, red. T. Dobrzyńska, Warszawa: Instytut Badań Literackich, s. 9–22.
- Fix U., 2020, Sprachwissenschaftlerin zwischen ‚Ost‘ und ‚West‘, „*Studia Germanica Gedanensia*”, 43, s. 195–220.
- Fleck L., 1986, *Powstanie i rozwój faktu naukowego. Wprowadzenie do nauki o stylu i kolektywie myślowym*, przeł. M. Tuszkievicz, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Gajda S., 1982, *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*, Warszawa–Wrocław: PWN.

---

* <https://orcid.org/0000-0002-8343-4765>, Uniwersytet Warszawski, Polska, waldemar.czachur@uw.edu.pl

- Gajda S., 1993, Gatunkowe wzorce wypowiedzi. – *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. T. 2: Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław: Wiedza o Kulturze, s. 245–258.
- Gajda S., 2005, Język – językoznawstwo – polonistyka. – *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja*, t. 1, red. M. Czermińska, Kraków: Universitas, s. 28–38.
- Motsch W., 1974, *Zur Kritik des sprachwissenschaftlichen Strukturalismus*, Berlin: Akademischer Verlag.
- Skwarczyńska S., 1965, *Wstęp do nauki o literaturze*, t. III, Warszawa: Wydawnictwo PAX.
- Witosz B., 2009, *Dyskurs i stylistyka*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Witosz B., 2012a, Badania nad dyskursem we współczesnym językoznawstwie polonistycznym, „*Oblicza Komunikacji*”, 5, s. 61–76.
- Witosz B., 2012b, Od kategorii stylu funkcjonalnego do wieloaspektowych badań dyskursu. – *Strukturalizm w Europie Środkowej i Wschodniej. Wizje i rewizje*, red. D. Ulicka, W. Bolecki, Warszawa: Instytut Badań Literackich, s. 323–339.
- Wojtak M., 2011, O relacjach dyskursu, stylu, gatunku i tekstu, „*tekst i dyskurs – text und diskurs*”, 4, s. 69–79.
- Wojtak M., 2019, *Wprowadzenie do genologii*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Book notes

